

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 7-9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

У статті розкрито організаційні форми патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Розглянуто такі форми, як змагання зі спортивних ігор на призи відомих земляків; військово-патріотична спортивна гра «Зірниця»; туристські походи місцями слави українського народу. Представлено результати дослідження патріотичного виховання старших підлітків та ефективність організаційних форм у процесі фізкультурно-масової роботи.

Ключові слова: патріотичне виховання, старші підлітки, фізкультурно-масова робота, організаційні форми.

На сучасному етапі становлення й розвитку Української держави проблема патріотичного виховання учнів набуває дедалі більшої актуальності. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у школярів інтересу до національних та історичних цінностей нашого народу, що не сприяє повноцінному формуванню й розвитку учнів як особистостей і патріотів своєї країни. У зв'язку з цим вимоги до патріотичного виховання знайшли відображення в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Концепції патріотичного виховання учнівської молоді, Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді та в інших нормативних документах.

Вивчення літературних джерел [1; 2; 5] засвідчує, що у патріотичному вихованні старших підлітків велике значення має фізкультурно-масова робота. Це пояснюється тим, що вона є популярною серед учнівської молоді, однією з ефективних форм їхнього всебічного розвитку. Однак останнім часом дослідженню проблеми патріотичного виховання учнів приділяється недостатня увага, що призвело до поступового зниження в них інтересу до популярних форм і методів патріотичного виховання.

Останніми роками здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми засобами фізкультурно-масової роботи. Це, насамперед, дослідження основ туристсько-краєзнавчої діяльності (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Троценко та інші), організації краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей), проведення військово-патріотичних спортивних ігор (Г. Коломоєць, В. Тимченко), проведення походів місцями бойової і спортивної сла-

ви українського народу (М. Зубалій, М. Тимчик), організації спортивних змагань на призи учасників бойових дій (К. Жукотинський) тощо. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що на сьогодні накопичено певний досвід військово-патріотичного виховання старшокласників, однак проблема патріотичного виховання учнів підліткового віку досліджена недостатньо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність організаційних форм і методів патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Організаційними формами патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних групах були змагання зі спортивних ігор на призи відомих земляків; військово-патріотична спортивна гра «Зірниця»; туристські походи місцями слави українського народу. Їх проведення пояснювалося необхідністю залучення учнів 7-9 класів до патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-масової роботи. Ці організаційні форми компенсували нестачу урочних занять і сприяли підвищенню патріотичної вихованості старших підлітків та формуванню суспільних й особистих ціннісних орієнтацій.

Ефективною організаційною формою патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних групах були туристські походи місцями слави українського народу. Вони організовувалися навесні, влітку і восени з учнями 7-9 класів з метою активного відпочинку; заохочення до проведення здорового способу життя; розширення в старших підлітків морально-ціннісних орієнтацій; зміцнення тілесного і духовного здоров'я; розвитку основних фізичних якостей; загартування характеру; закріплення нових знань, рухових умінь і навичок; проведення в походах суспільно-корисної та пошукової роботи; забезпечення внутрішньої єдності цінностей здоров'я школярів з базовими моральними і духовними цінностями.

Туристські походи спрямовувалися на те, щоб в учнів старшого підліткового віку формувався інтерес до фізкультурно-масової, суспільно корисної та патріотичної діяльності. У процесі походів вони знайомилися з емоційно привабливими формами роботи, з різними умовами життя й побуту односельчан та міського населення свого регіону. Під час проходження тією чи іншою місцевістю в учнів 7-9 класів виникали емоційні переживання при подоланні перешкод, часто в складних природних умовах. Це сприяло розвитку в старших підлітків таких особистісних якостей, як повага один до одного, взаємодопомога, дисциплінованість, наполегливість, працездатність, впевненість у своїх силах. Учні глибше усвідомлювали сутність і зміст патріотичного виховання, значущість своєї всебічної підготовленості, розуміли проблеми інших людей, набували уміння спіл-

куватися з представниками старших поколінь — учасниками бойових дій. Ці та інші життєво необхідні особистісні якості допомогли школярам досягти кращих успіхів у навчальній діяльності, спортивно-масовій та патріотичній діяльності.

Використання різних організаційних форм патріотичної роботи у процесі туристських походів давало змогу старшим підліткам глибше усвідомити власну приналежність до свого села, міста, рідного краю; краще вивчити різноманіття природи рідного краю і його історичне минуле; зібрати матеріали для шкільного музею бойової слави. Активну участь у туристських походах брали як хлопці, так і дівчата, оскільки ця форма фізкультурно-масової роботи сприяла зміцненню творчих і дружніх відносин в учнівському колективі. Під час походів старші підлітки переконувалися в необхідності допомагати місцевому населенню в громадській, військово-патріотичній і пошуковій роботі. Це змушувало їх бути активними, наполегливими, не байдужими до своєї історії, минулих військових подій, що відбувалися в рідному краї. Мета об'єднувала учнів у єдиний колектив, який заради збереження історичних фактів для себе і майбутніх поколінь вивчав і підтримував цю патріотичну акцію свого народу.

У процесі підготовки до туристських походів учителі фізичної культури, тренери спортивних секцій, викладач дисципліни «Захист Вітчизни» часто створювали для учнів такі умови, подолання яких сприяло гарантованому успіху туристського походу рідним краєм. Тобто, у процесі виконання спеціально організованих індивідуальних і колективних завдань учні завчасно готували себе до майбутнього походу й від цього отримували емоційне задоволення. Запропонована робота вимагала від них прояву вольових якостей, бажання працювати, творчо розвиватися, удосконалюватися фізично й бути першим під час проведення спортивних змагань. Створені вчителями ситуації гарантованого успіху давали змогу підвищити патріотичну вихованість учнів, оскільки лише за умов успіху фізкультурно-масова робота сприяє вихованню патріотичних якостей.

Для того, щоб старші підлітки відчували успіх у процесі виконання завдань, їм давалися посильні для них доручення, які заздалегідь продумувалися й обговорювалися з учителями фізичної культури та педагогічним колективом. Наприклад, учням пропонувалося: уточнити і з'ясувати у вчителя історії, які пам'ятки культури є в нашому селі, районі, області (при цьому вчитель історії знав, що до нього прийдуть учні з такими запитаннями); прибрати могили загиблих воїнів у роки Великої Вітчизняної війни (при цьому, за можливості, дізнатися про їхні прізвища); бути відповідальним за підготовку спортивного інвентарю, спорядження й атрибутики, проконтролювати їх наявність (при цьому вчитель фізичної культури знав, що все уже готове до проведення змагань); підготувати у своєму класі

спортивну команду до участі в загальношкільних змаганнях (гарантія успіху була обумовлена тим, що старші підлітки самі виступали за свою команду в змаганнях); допомагати в побуті літнім людям свого села (необхідність цієї допомоги була зумовлена тим, що майже в кожного учня були в сім'ї люди похилого віку); оформити куточок спортивної слави школи (на щотижневій лінійці директор школи і його заступники відзначали цих підлітків); підготувати план походу рідним краєм (учитель знав, що у кожного учня є щось оригінальне й потрібне для проведення туристського походу). Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час туристських походів були: метод пошуку, змагання, особистого прикладу, доручення, особистісного діалогу, переконання.

Однією з найефективніших організаційних форм патріотичного виховання старших підлітків експериментальних груп була Всеукраїнська військово-патріотична спортивна гра «Зірниця». Її проведення дало змогу підвищити в учнів 7-9 класів рівень патріотичної вихованості у процесі військово-патріотичної роботи за програмою гри; отримати відповідні знання, сформувати уміння й навички, необхідні їм як майбутнім захисникам Вітчизни; сприяти здоровому способу життя.

Гра «Зірниця» готувалася зі старшими підлітками на уроках фізичної культури і в позанавчальний час напередодні Дня Перемоги. Виховний вплив гри на учнів 7-9 класів значною мірою залежав від ставлення до «Зірниці» вчителів фізичної культури, викладача предмета «Захист Вітчизни» та інших членів педагогічного колективу, які брали активну участь у цій грі в роки навчання їх у школі. Тому, в експериментальних групах особливого значення надавалося залученню до проведення гри «Зірниця» відомих людей села і всіх бажаючих. Головною умовою було й те, щоб на фінал гри були залучені очевидці бойових дій, батьки, члени родин, учителі й учні інших класів.

Під час підготовки гри «Зірниця» були створені групи зі старших підлітків, які відповідали за збір інформації про Велику Вітчизняну війну і її учасників, підготовку суддів на етапи гри. Також учні цих груп організовували музичний супровід, створювали умовні медичні пункти, допомагали вчителям фізичної культури і викладачу предмета «Захист Вітчизни» підбирати і реєструвати учасників гри. Кожна група виконувала конкретно поставлені завдання згідно з положенням гри, які були обмежені часом і датою попереднього звіту. Це давало змогу формувати в учнів середніх класів наполегливість, стійкість до непередбачуваних ігрових умов, бажання бути першими на своєму етапі.

Учасники військово-патріотичної спортивної гри «Зірниця» мають любити свою Батьківщину, знати рідну мову, мати гарні оцінки, бути надійними і дружними, дисциплінованими і винахідливими,

допомагати один одному й не боятися непередбачуваних труднощів. Вони також мали вести здоровий спосіб життя, брати участь у фізкультурно-масовій роботі; уміти влучно стріляти з пневматичної гвинтівки; відвідувати різні спортивні секції і гуртки; дорожити честю рідної школи, свого села, району; берегти народні надбання й дотримуватися традиції свого регіону, знати гімн України, бойові і спортивні досягнення земляків, співвітчизників, Героїв України, призерів європейських і світових спортивних змагань.

До програми гри також входили: конкурс перешикування учнів, патріотично-історичний конкурс, вогнева підготовка, метання гранати, топографічна підготовка, спортивне змагання, естафета. Важливою вимогою до конкурсів була їхня доступність старшим підліткам і нескладність виконання. У процесі проведення гри «Зірниця» учні 7-9 класів мали змогу відчувати себе захисниками Вітчизни, причетними до спільної патріотичної діяльності вчителів фізичної культури, викладача дисципліни «Захист Вітчизни», дирекції школи й відомих гостей. Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час військово-патріотичної спортивної гри «Зірниця» були: метод змагання, заохочення, створення ситуації успіху, міжособистісного діалогу, пошуку.

Наповнені цікавим патріотичним змістом були змагання зі спортивних ігор на призи відомих людей, які проводилися в експериментальній школі до дня їхнього народження. Організуючи змагання, учні вивчали автобіографічні дані та професійну діяльність мешканців свого села, їхню участь у визволенні України від фашистських загарбників. Зверталася увага на їхню громадську і спортивну діяльність під час навчання в школі та інших навчальних закладах. Систематичне й цілеспрямоване проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків формувало в учнів 7-9 класів такі якості, як доброзичливість, ввічливість, тактовність і чуйність до людей, які захищали рідну землю від ворога. Ці люди ставали для старших підлітків зразками, які позитивно впливали на їхню поведінку, розвиток інтересу до патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-масової роботи.

Під час організації змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків головна увага вчителів фізичної культури зверталася на створення в експериментальних класах мікросередовища, в якому старші підлітки внутрішньо збагачувалися й творчо зростали. У процесі підготовки й проведення ігор формувався морально-психологічний клімат учнівського колективу. Це сприяло засвоєнню знань щодо сутності патріотичного виховання, успішному подоланню непередбачуваних труднощів, удосконаленню прикладних умінь і навичок й підвищенню рівнів патріотичної вихованості. Така практика давала набагато більший виховний ефект, оскільки розмови

про почесний обов'язок, патріотизм, справжню дружбу викликали у старших підлітків емоційне піднесення й задоволення.

У процесі організації і проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих людей старші підлітки залучалися до самостійної фізкультурно-масової роботи. Це сприяло проявленню у них винахідливості, відповідальності, кмітливості, творчого мислення, формуванню умінь без обдумування приймати самостійні рішення, бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової діяльності. Педагогами створювалися штучні умови з урахуванням психологічних особливостей учнів підліткового віку, їм доручалося самостійно виконувати необхідну роботу, яка вимагала дисциплінованості й організованості у класі. Також важливою умовою було обмеження учнів періодом виконання певного завдання, наприклад, хто із них швидко запропонує кращу модель емблеми спортивної команди школи, підготує девіз, пошеє прапор для урочистого відкриття спортивного свята. Виконання таких завдань сприяло отриманню нових знань, умінь і навичок, формуванню переконань у необхідності найкраще підготувати свою команду до запланованих спортивних змагань.

Сприяли вирішенню поставлених завдань з патріотичного виховання також змагання на призи відомих спортсменів, які організувалися до днів їхнього народження, визначних дат, народних свят. Під час їх проведення стимулювалася мотивація старших підлітків, підвищувалася їхня активність, ініціативність, винахідливість. Для забезпечення ефективності колективних дій старші підлітки дотримувалися відповідних соціо-нормативних вимог. Вони полягали в тому, щоб зміст спортивних змагань відповідав завданням патріотичного виховання; щоб під час проведення спортивних змагань ураховувалися психологічні, фізіологічні, вікові та статеві особливості старших підлітків, дотримувалися моральні норми поведінки; щоб у процесі організації змагань учні поступово готувалися до майбутньої професійної діяльності. Крім того, старшим підліткам пропонувалися завдання, які мотивували їх замислитися над правильністю своїх дій. Їм також надавалася можливість спілкуватися зі спортсменами, щоб зрозуміти їхню діяльність, спрямовану на досягнення високих результатів на змаганнях. Серед учнів пропагувалася популярність і гласність спортивних змагань із залученням членів родин, відомих місцевих спортсменів, учасників бойових дій. Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час змагань на призи відомих спортсменів були: створення ситуації успіху, захоплення, доручення, міжособистісного діалогу, уподібнення.

Перевірка ефективності патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи проводилася шляхом порівняння результатів експериментальних і контрольних класів,

отриманих у процесі проведення спортивних ігор, командних змагань, туристських походів та пошукової роботи. Визначалися рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи на початку, в середині й наприкінці експерименту, що проводився за експериментальною методикою під час позаурочних, секційних і самостійних занять.

Результати формувального етапу експерименту, підсумки контрольних зрізів засвідчили суттєві позитивні зміни у рівнях патріотичної вихованості старших підлітків ЕГ у процесі фізкультурно-масової роботи. У відсотковому розподілі в КГ суттєвих змін не було виявлено (табл.).

Таблиця

Рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи, %

Рівні	Контрольні групи			Динаміка	Експериментальні групи			Динаміка
	Констатувальний етап	Формувальний етап			Констатувальний етап	Формувальний етап		
		проміж зріз	контр. зріз			проміж. зріз	контр. зріз	
Високий	8,58	9,09	9,34	+0,76	7,94	15,08	29,10	+21,16
Середній	14,39	15,15	15,91	+1,52	13,76	20,63	31,22	+17,46
Нижче середнього	31,82	32,58	32,07	+0,25	31,22	27,25	21,96	-9,26
Низький	45,20	43,18	42,68	-2,52	47,09	37,04	17,73	-29,36

Отже, наприкінці формувального етапу експерименту патріотична вихованість старших підлітків ЕГ у процесі фізкультурно-масової роботи суттєво підвищилася. Так, високий рівень патріотичної вихованості виявили 29,10% старших підлітків, середній – 31,22%, нижче середнього – 21,96% і низький – 17,73%. Тобто, наприкінці дослідження кількість учнів з високим рівнем патріотичної вихованості зросла на 21,16%, із середнім – на 17,46%, а з нижче середнього рівнем зменшилася на 9,26% і з низьким – на 29,36%. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію.

Таким чином, результати проведеного дослідження показали, що позитивні зміни в патріотичній вихованості старших підлітків експериментальних груп досягнуто завдяки упровадженню в процес фізкультурно-масової роботи сукупності організаційних форм і методів патріотичного виховання, основними серед яких були змагання на призи відомих спортсменів, туристські походи місцями бойової і спортивної слави, військово-патріотична спортивна гра «Зірниця».

Це свідчить про високу ефективність проведеної навчально-виховної роботи, спрямованої на патріотичне виховання учнів 7-9 класів у процесі фізкультурно-масової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах і за місцем проживання.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник / І.Д. Бех. — К. : Либідь, 2008. — 848 с.
2. Зубалий Н.Д. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в процессе работы по физической культуре : методические рекомендации средним общеобразовательным школам / Н.Д. Зубалий. — К., 1982. — 109 с.
3. Новосельський В.Ф. З досвіду військово-патріотичної роботи в школі : методичний лист / В.Ф. Новосельський. — К. : Рад. школа, 1970. — 72 с.
4. Тимчик М.В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М.В. Тимчик. — К., 2013. — 222 с.
5. Фарфоровский В.П. Патриотическое и интернациональное воспитание школьников / В.П. Фарфоровский. — К. : Рад. школа, 1978. — 151 с.

В данной статье раскрываются организационные формы патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. Рассмотрены такие формы, как соревнования по спортивным играм на призы известных земляков; военно-патриотическая спортивная игра «Зарница»; туристские походы по местам славы украинского народа. Представлены результаты исследования патриотического воспитания старших подростков и эффективность организационных форм в процессе физкультурно-массовой работы.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, старшие подростки, физкультурно-массовая работа, организационные формы.

М. В. Тимчук

Organizational Forms of Patriotic Education of Senior Teenagers in the Process of Sport Mass Work

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

This article reveals patriotic education of senior teenagers in the process of sport mass work. We consider different forms such as sports competitions for prizes of famous countrymen, the military-patriotic sport game «Zirnytsya», tourist trips. The results of a study of patriotic education are presented. The effectiveness of organizational forms used in the process of sport mass work with senior teenagers is substantiated.

At the present stage of Ukrainian state development, the problem of patriotic education of pupils is important and urgent. The need for a comprehensive study is obvious due primarily to the gradual decrease in pupils' interest in national and historical values of our people. The study presented in the article contributes to the proper formation and development of pupils as individuals and patriots of their country.

Analysis of scientific literature testifies that patriotic education of senior teenagers is very important part of sport and mass work. Due to its popularity among pupils, it can be considered as one of the most effective forms of comprehensive development. However, in recent years, patriotic education research is paid insuf-

ficent attention, which led to a gradual decline in scientific interest in popular forms and methods of patriotic education.

Keywords: *patriotic education; senior teenagers; sport mass work; organizational forms.*

References

1. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of Personality]. Kyiv: Lybid.
2. Zubalii, N. D. (1982). *Voенno-patrioticheskoe vospytanie starshklassnikov v protsesse roboty po fizicheskoi culture* [Military-Patriotic Education of Senior High Pupils in Process of Physical Culture]. Kyiv.
3. Novoselskyi, V. F. (1970). *Z dosvidu viiskovo-patriotychnoi roboty v shkoli* [From Experience of Military-Patriotic Work at School]. Kyiv: Radianska shkola.
4. Tymchyk, M. V. (2013). *Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi fizkulturno-masvoi roboty* [Patriotic Education of Senior Teenagers in Process of Sport and Mass Work] (Doctoral dissertation, Kyiv).
5. Farforovskii, V. (1978). *Patrioticheskoe i internatsionalnoe vospytanye shkolnikov* [Patriotic and International Education of Schoolchildren]. Kiyv: Radianska shkola.